

تعامل رفتاری همسران از نگاه اسلام و روان‌شناسی

✍ جواد ترکاشوند*

فرزانه جعفرزاده**

چکیده

یکی از عوامل سلامت، پایداری و تحکیم خانواده، وجود تعامل صحیح و سازنده همسران می‌باشد. یک بخش این تعامل، تعامل رفتاری همسران است که در قالب وظایف و نقش‌ها تعریف می‌گردد. هدف این پژوهش آن است که با شیوه توصیفی - تحلیلی، مجموعه‌ای منسجم از رفتارهای همسران را از منابع اصیل دین اسلام کشف و استنباط نماید و در برخی از موارد، به تبیین علمی و روان‌شناختی آن نیز بپردازد. این تحقیق در نهایت، به نتایج ذیل دست یافته است:

الف) وظایف و نقش‌های متفاوت در تعامل رفتاری همسران جنبه ارزشی نداشته و ناشی از ویژگی‌های متفاوت جنسیتی است.

ب) تعامل رفتاری همسران را می‌توان در چهار نوع رفتار با مصادیق مختلف تعریف نمود: رفتارهای اختصاصی مرد؛ رفتارهای اختصاصی زن؛ رفتارهای مشترک متفاوت و رفتارهای مشترک مشابه.

کلیدواژه‌ها: تعامل همسران، تعامل رفتاری همسران، وظیفه، نقش.

مقدمه

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً...﴾ (روم: ۲۱)؛ و از آیات خداوند این است که برای شما از جنس خودتان همسری خلق کرد تا نزد او آرامش پیدا کنید و میان شما مودت و رحمت قرار داد.

نهاد خانواده، اصلی‌ترین رکن جامعه و بستر فرهنگ‌های گوناگون و زمینه‌ساز خوش‌بختی و یا بدبختی انسان‌ها و امت‌هاست و از این رو، اسلام که برنامه سعادت و تکامل بشر است، عنایت ویژه‌ای به سلامت، رشد و پویایی این نهاد سرنوشت‌ساز دارد. نهاد خانواده، از منظر اسلام، دارای جایگاه و قداست ویژه‌ای است که قابل مقایسه با هیچ نهاد دیگری نیست (ری شهری، ۱۳۹۰، ص ۱۲-۷). در حدیثی از پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آمده است: «مَا بُنِيَ بِنَاءً فِي الْأِسْلَامِ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ تَعَالَى مِنَ التَّزْوِجِ» (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۳۸۴)؛ در اسلام بنیادی نهاده نشده است که در نزد خدا، از ازدواج (خانواده) محبوب‌تر باشد.

گرایش و تمایل اولیه‌ای که زن و مرد نسبت به یکدیگر دارند، یک هدیه الهی است که در ایجاد کانون گرم خانواده ضروری و حیاتی می‌باشد و بدون آن، چنین محفل انسی میان آنان شکل نخواهد گرفت. اما پس از تشکیل خانواده، قطعاً پایداری و تداوم آن و همچنین عملکرد صحیح آن در گرو داشتن سبک زندگی متناسبی است که تکالیف، نقش‌ها و رفتارهای صحیح زوجین در قبال یکدیگر را تعریف نماید؛ در این صورت است که خانواده می‌تواند پناهگاه و مفر استرس‌های جهان خارج و چارچوب تماس با سایر نظام‌های اجتماعی باشد و یادگیری، خلاقیت و رشد را در دامن خود تقویت کند (مینوچین، ۱۳۹۰، ص ۸۷).

اکنون سؤال این است که آیا صاحبان دین در جهت

حفظ و تداوم این مودت و رحمت خدادادی و برای تداوم عملکرد صحیح خانواده دستورات و توصیه‌هایی دارند؟ به عبارت دیگر، آیا دین خاتم که قرار است تا پایان دنیا متکفل دنیا و آخرت انسان‌ها باشد، به تعاملات و بخصوص تعامل رفتاری زوجین پرداخته است؟

در پاسخ اجمالی به این سؤال، می‌توان با نگاهی گذرا به قرآن کریم و مجموعه‌های روایی، دستورات و توصیه‌هایی را در زمینه وظایف، نقش‌ها و تعاملات رفتاری زن و مرد یافت؛ دستورات و توصیه‌هایی که برخی از آنها مانند مدیریت و سرپرستی خانواده، در طول سال‌ها چالش‌برانگیز بوده‌اند، اما تقریباً هیچ‌گاه این دستورات به صورت یک مجموعه منظم و دقیق درنیامده، تبیین نشده و حدود آن ترسیم نگردیده است و به عبارت دیگر، تعامل رفتاری همسران تقریباً هیچ‌گاه تدوین نشده است.

رجال دینی تاکنون در قالب آیین همسرمداری (امینی، ۱۳۸۹)، نظام حقوق خانواده (انصاریان، ۱۳۸۰)، سازگاری همسران (حسین زاده، ۱۳۹۰) و مجموعه‌های دیگری که در ضمن مطالب خود به تعاملات خانواده و زن و شوهر نیز پرداخته‌اند (جوادی آملی، ۱۳۹۱)، به صورت پراکنده و بدون تفکیک عوامل رفتاری از دیگر عوامل و از سوی دیگر، با جدا کردن بخش‌هایی از عوامل رفتاری، و همچنین در مواردی بدون تبیین و در مواردی با استفاده از گزاره‌هایی که کلی بوده و در زمره تعامل همسران نبوده است، سعی کرده‌اند به صورت کلی به مسئله تعامل همسران بپردازند.

بنابراین، با توجه به اهمیت و جایگاه تعامل صحیح و کامل در حفظ و تداوم حیات صحیح خانواده و تحکیم و گرمی این کانون با ارزش، هدف پژوهش حاضر استنباط، تدوین و تبیین تعامل رفتاری همسران می‌باشد که با

روان‌شناختی آنها متناسب است (سالاری فر، ۱۳۸۸، ص ۷۵). پیشوایان دین وظایفی را متناسب با ساختار جنسی مردان و زنان، در نظر گرفته و به آنها ارزش بخشیده‌اند (مصباح و دیگران، ۱۳۷۴، ص ۱۰۰۶). این تمایزها در موارد متعددی همچون اطاعت زن، سرپرستی مرد، حل تعارضات زناشویی، تکریم زن، سپاس‌گزاری از مرد و... به چشم می‌خورند.

مرد و زن هر یک دارای گنجینه‌ای متفاوت از اطلاعات هستند که ساختار فیزیکی و روانی آنها را در سال‌های بعد مشخص می‌سازد. هر بخش از این اطلاعات که از طریق ژن‌ها و کروموزوم‌ها منتقل می‌شوند، در زمان خاصی فعال شده و چارچوب عملکردی فرد حامل را تعیین می‌کنند (گروهی از نویسندگان، ۱۳۹۰، ص ۸۷). پژوهش‌ها نشان می‌دهد رشد شخصیت زن و مرد در ظاهر مثل هم است، اما در واقع، متفاوت است و در مراحل مختلف رشد، دو جنس ویژگی‌های جداگانه دارند (لطف‌آبادی، ۱۳۸۱، فصل ۳ و ۴). از دیدگاه اسلام نیز تفاوت‌های جنسیتی ناشی از عوامل جغرافیایی، تاریخی و یا اجتماعی نیست، بلکه ناشی از اصل آفرینش است (مصباح و دیگران، ۱۳۷۴، ص ۱۰۲۴).

با پذیرش تفاوت‌ها و احترام به آنها، حدود و مرزهای رفتار افراد مشخص می‌شود و هرگز زن و مرد انتظار رفتاری شبیه به خود را از دیگری نخواهد داشت و در صورتی که با برخوردی متفاوت با خود مواجه شدند، آن را تحقیر نخواهند کرد. بسیاری از مشاجرات خانوادگی ناشی از همین انتظارات بی‌جاست (معین‌الاسلام و طیبی، ۱۳۸۰، ص ۱۶۵). زن و مرد هر یک دارای ویژگی‌هایی مخصوص به خود هستند و شرط سعادت هر یک از آنها و در حقیقت، جامعه بشری این است که هرکدام بر اساس ویژگی‌های

استفاده از شیوه توصیفی - تحلیلی، به بررسی آن از دیدگاه قرآن کریم و منابع روایی پرداخته است.

منظور از «تعامل رفتاری همسران»، ارتباطات زوجین در چارچوب حواس پنج‌گانه و بدون لحاظ جنبه‌های عاطفی و شناختی این ارتباطات می‌باشد، اگرچه رفتارهای انسان پایه‌های شناختی و عاطفی مستحکمی دارد و اگرچه در تبیین برخی از تعاملات رفتاری همسران به پایه‌های عاطفی و شناختی متناسب با جنس فرد، استناد شده است. بنابراین، منظور از «تعامل رفتاری همسران»، مجموعه‌ای منسجم و نظام‌مند از رفتارهای برگرفته از دین مقدس اسلام است که میان زن و شوهر به صورت عملکرد روزمره آنان رد و بدل می‌گردد و به‌طور طبیعی در تعیین حدود و مرزهای زندگی آنان نیز مؤثر خواهد بود.

وظایف و نقش‌های زوجین در تعامل رفتاری با یکدیگر

روایات اهل‌بیت علیهم‌السلام مجموعه‌ای از وظایف و نقش‌ها را در قالب رفتارهایی متنوع و گوناگون به زن و مرد توصیه می‌نماید که در برخی موارد رفتاری مشترک و مشابه را به همسران توصیه می‌نماید و در مواردی، مشترک و متفاوت. همچنین از روایات می‌توان رفتارهای اختصاصی زن و مرد را نیز به دست آورد.

بنابراین، نظام اسلامی خانواده، بر برخی مبانی ارزشی استوار است که تمایزهای جنسیتی از مهم‌ترین آنها به‌شمار می‌رود. اسلام بر پایه تفاوت‌های جنسیتی طبیعی و با در نظر گرفتن اهداف اصلی و فرعی خانواده، تمایزهایی را بین زن و مرد در ناحیه وظایف و نقش‌ها قایل شده است (بستان، ۱۳۸۸، ص ۲۹۲) و برای تنظیم روابط زن و شوهر توصیه‌هایی به هر یک دارد که با ابعاد

مناسب بر انجام دادن آن همت می‌گمارند، بلکه زنان نیز از چنین موقعیتی برخوردارند، هرچند نوع وظایف و موقعیت‌های مناسب برای زنان از وظایف و موقعیت‌های مردان متمایز است (مصباح و دیگران، ۱۳۷۴، ص ۱۰۰۸).

مصادیقی از تعامل رفتاری زوجین از نگاه آیات و روایات

در این بخش، مصادیقی از تعامل رفتاری زوجین از نگاه آیات و روایات را مطرح می‌کنیم و در برخی از موارد که تفاوت وظایف و نقش‌ها در ظاهر سؤال برانگیز می‌نماید، به تبیین این تفاوت می‌پردازیم.

تکریم زن

یکی از رفتارهای بسیار پسندیده که موجب افزایش تحکیم خانواده می‌گردد، این است که همسران یکدیگر را گرامی بدارند. در روایات، به زن و مرد توصیه شده است که احترام یکدیگر را بسیار رعایت نمایند. برای نمونه، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «خوشبخت است، خوشبخت است زنی که شوهرش را گرامی می‌دارد» (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۶، ص ۲۸۱)؛ اما از آن‌رو که وظیفه مرد به‌عنوان بزرگوار خانواده در این‌باره سنگین‌تر است (محمدی ری‌شهری، ۱۳۹۰، ص ۳۹۴)، تکریم زن توسط مرد بسیار توصیه شده است و در روایات متعددی به مردها توصیه شده است که همسران خود را گرامی بدارند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و همچنین دیگر ائمه علیهم‌السلام در این‌باره می‌فرمایند: «هرکس همسری برگزید، باید او را گرامی بدارد» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱، ص ۴۱۳؛ حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۵، ص ۱). همچنین پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روزی به اصحاب خویش فرمودند: آیا شما را از بهترینتان خبر ندهم؟ کسی که فروتن و خوش‌اخلاق باشد و هرگاه

خویش حرکت کنند (مصباح و دیگران، ۱۳۷۴، ص ۱۰۲۴). امیرالمؤمنین علیه‌السلام در کلامی زیبا، به تفاوت زن و مرد، این‌گونه اشاره می‌فرماید: «عُقُولُ النِّسَاءِ فِي جَمَالِهِنَّ وَ جَمَالُ الرِّجَالِ فِي عُقُولِهِنَّ» (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص ۸۲، ح ۱). زن موظف است یا می‌تواند عقل و اندیشه انسانی خویش را در ظرافت عاطفه و زیبایی گفتار و رفتار ارائه دهد، چنان‌که مرد موظف است و می‌تواند هنر خود را در اندیشه انسانی و تفکر عقلانی خویش متجلی سازد (جوادی آملی، ۱۳۷۸، ص ۳۵).

این تفاوت و تمایز وظایف و نقش‌ها را می‌توان در کامل‌ترین و جامع‌ترین وضعیت خود در زندگی امیرالمؤمنین علیه‌السلام و حضرت زهرا علیها‌السلام مشاهده نمود. امیرالمؤمنین علیه‌السلام تعامل با همسرشان را این‌گونه توصیف می‌کنند: «به خدا سوگند که تا فاطمه زنده بود، نه او را عصبانی نمودم و نه به کاری مجبورش نمودم، او نیز نه مرا عصبانی نمود و نه در کاری از من نافرمانی کرد. هنگامی که به او نگاه می‌کردم، غم‌ها و اندوه‌ها از من برطرف می‌شد» (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۴۳، ص ۱۳۴، ح ۳۲).

از سوی دیگر، با شناخت جایگاه امام اول شیعیان و دختر پیامبر صلی الله علیه و آله، می‌توان چنین نتیجه گرفت که تفاوت وظایف و نقش‌ها، پایه فطری داشته و هیچ‌گاه جنبه ارزشی و فضیلت و برتری ندارد، کما اینکه خداوند حکیم نیز می‌فرماید: ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يظَلْمُونَ نَفْسًا﴾ (نساء: ۱۲۴)؛ و کسی که چیزی از اعمال صالح را انجام دهد، خواه مرد باشد یا زن، درحالی‌که ایمان داشته باشد، چنان کسانی داخل بهشت می‌شوند و کم‌ترین ستمی به آنان نخواهد شد. بر این اساس، فقط مردان نیستند که استعداد و قابلیت انجام دادن کارها و وظایف ارزشمند را دارند و با به دست آوردن موقعیت‌های

شده است که پیامبر ﷺ به خانه فاطمه در آمد و دید که با علی مشغول دستاس کردن است. پس پیامبر فرمود: به کدام یک از شما کمک کنم؟ علی گفت: به فاطمه؛ چون او خسته است. پس فاطمه برخاست و پیامبر همراه با علی به دستاس کردن پرداخت (ابی فراس، بی تا، ج ۲، ص ۲۳۱). همچنین برای کمک کردن به همسر، ثواب‌های بسیار عظیمی در روایات ذکر شده است، به گونه‌ای که هر مرد مسلمان تشویق به چنین رفتاری می‌گردد. امیرالمؤمنین ﷺ می‌فرماید: روزی رسول خدا بر ما وارد شد و فاطمه کنار دیگی نشسته بود و من عدس پاک می‌کردم. فرمود: ای ابالحسن! گفتم: لیبیک ای رسول خدا! فرمود: از من بشنو و من سخنی نمی‌گویم، مگر از جانب پروردگرم؛ هیچ مردی نیست که همسرش را در خانه یاری دهد، مگر اینکه برای او عبادتی بسیار فراوان از روزه و شب‌زنده‌داری به‌شمار می‌آید (جوادی آملی، ۱۳۹۱، ص ۲۵۷) و عطا می‌کند پروردگار به او ثواب صابران و داود نبی و یعقوب و عیسی را؛ ای علی! کسی که به عیالش در خانه کمک کند و ابایی نداشته باشد، خدا نامش را در دیوان شهدا می‌نویسد و خدا برای او در هر روز و هر شب ثواب هزار شهید می‌نویسد و برای او در مقابل هر قدمی که برمی‌دارد ثواب یک حج و یک عمره می‌نویسد و عطا می‌کند پروردگار در مقابل هر رگی که در بدن دارد شهری در بهشت؛ ای علی! لحظه‌ای کار کردن در خانه بهتر است از عبادت هزار سال و هزار حج و هزار عمره و آزاد کردن هزار بنده و هزار بار جنگیدن و شفای هزار مریض و خواندن هزار نماز جمعه و تشییع هزار جنازه و سیر کردن هزار گرسنه و پوشاندن هزار برهنه و فرستادن هزار اسب در راه خدا، و بهتر است برای او از هزار دینار صدقه بر مساکین و بهتر است برای او از اینکه بخواند

ازدواج کرد، همسرش را گرامی دارد (محمدی ری‌شهری، ۱۳۹۰، ص ۲۱۷). ائمه اطهار ﷺ نیز در سیره رفتاری خود با همسرانشان، برای آنان شخصیت و اعتبار قایل بودند (سالاری‌فر، ۱۳۸۸، ص ۱۹۳) و در پاسداشت و گرامی‌داشت زن آن‌قدر تأکید و توصیه نموده‌اند و آن‌قدر این مسئله را حایز اهمیت دانسته‌اند که آن را یکی از گردنه‌های حساس مردان برای شناسایی شخصیت خود برشمرده‌اند. پیامبر اکرم ﷺ در این باره فرمودند: زنان را کسی گرامی نمی‌دارد، مگر انسان بزرگوar و کسی به آنان اهانت نمی‌کند، مگر انسان پست (محمدی ری‌شهری، ۱۳۹۰، ص ۲۱۷).

کمک کردن به زن

امروزه یکی از مسائل حساس و چالش‌برانگیز زندگی مشترک، تقسیم کارهای زندگی میان مرد و زن می‌باشد که براساس روایات، این تقسیم کار در صدر اسلام و توسط پیامبر ﷺ صورت گرفته است، به این‌گونه که کارهای داخل خانه را زن و کارهای خارج از خانه را مرد انجام دهد (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۴۳، ص ۸۱) و البته این تقسیم کار با توجه به ویژگی‌های جسمانی و روان‌شناختی زن و مرد بسیار مناسب و بجاست و به همین دلیل، زمانی که این تقسیم کار از سوی پیامبر ﷺ انجام گرفت، حضرت زهرا ﷺ فرمود: «از اینکه پیامبر خدا مرا از بر عهده گرفتن مسئولیت‌های مردان معاف ساخت، فقط خدا می‌داند که چقدر خوشحال شدم» (همان).

اما آیا این تقسیم کار به معنای عدم همکاری زن و شوهر در امور زندگی می‌باشد؟ قطعاً این‌گونه نیست؛ چراکه کمک کردن به همسر در کارهای خانه، سبب گرمی کانون خانواده و نشان‌دهنده احترام، صمیمیت و محبت مرد نسبت به زن می‌باشد (پناهی، ۱۳۹۰، ص ۹۳). نقل

تورات و انجیل و زبور و فرقان را و از هزار اسیری که بخرد و آزاد کند و... ای علی! کمک کردن به عیال، کفاره گناهان کبیره و خاموش کننده غضب پروردگار است و... ای علی! کمک نمی کند به عیال، مگر فرد صدیق یا شهید یا مردی که خداوند خیر دنیا و آخرت را برای او اراده کرده است (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۳، ص ۴۹؛ مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۱۰۱، ص ۱۳۲؛ شعیری، ۱۳۶۳، ص ۱۰۳).

اظهار محبت به زن

یکی از ویژگی ها و صفات کامل کننده ایمان، محبت به همسر است. امام صادق علیه السلام فرمود: «گمان نمی کنم هیچ مردی بر خوبی ایمانش افزوده شود، مگر آنکه محبتش به زنان (همسرانش) افزوده گردد» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۳۲۰). همچنین ایشان می فرمایند: «از اخلاق انبیاء علیهم السلام، همسر دوستی است» (همان، ح ۱). بنابراین، مردان با ایمان در درون خود میل و محبت به همسر را پرورش داده و آن را جزئی از ایمان خود قرار می دهند.

پژوهش های روان شناختی نشان می دهد که مردان تمایل کمتری به اظهار محبت کلامی نسبت به همسرانشان دارند (Kendall, 1999, p. 426). این در حالی است که جنبه اثباتی یا ابرازی عشق و محبت، لازمه شادابی و نشاط و امنیت خاطر زن می باشد (پناهی، ۱۳۹۰، ص ۹۱) و اهمیت بسیاری در تحکیم روابط زناشویی دارد (بستان، ۱۳۸۸، ص ۱۹۹). حمایت و مهربانی قلبی مرد، آن قدر برای زن ارزش دارد که زندگی زناشویی بدون آن برای زن قابل تحمل نبوده و هرگز احساس خوش بختی نمی کند (حیدری، ۱۳۸۵، ص ۱۰۳). از این روست که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «این سخن مرد به همسرش که "دوستت دارم"، هرگز از دل زن بیرون نمی رود» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۵۷۰؛ حرعاملی،

۱۴۰۹ق، ج ۲۰، ص ۲۴).

البته این سخن به این معنا نیست که مردان نیاز به محبت و اظهار محبت زنان ندارند، کما اینکه در روایات به این موضوع نیز اشاره شده است؛ آنجاکه پیامبر در بیان حق مردان بر زنان، به زنی به نام حواء فرمود: «ای حوا! حق مرد بر زن این است که در خانه اش بنشیند و به او اظهار عشق و محبت کند و دلسوز او باشد» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۲۳۹). بنابراین، مردان نیز احتیاج به محبت همسر دارند، اما نکته اینجاست که این نیاز در مردان کمتر و متفاوت می باشد؛ مثلاً احترام گذاشتن به مرد، یکی از مهم ترین راه های ابراز محبت به او، از سوی زن می باشد (پناهی، ۱۳۹۰، ص ۱۱۳).

خوش رویی با زن

روی خوش و چهره باز موجب جذب دل ها و فزونی محبت می شود، شادی و نشاط می آورد و کینه را از دل ها می زداید (سالاری فر، ۱۳۸۸، ص ۱۲۶). امام صادق علیه السلام در پاسخ به شهاب بن عبدربه که از حقوق زن بر شوهر سؤال کرده بود، فرمودند: «حق زن بر شوهرش این است که مرد به تغذیه و پوشش او رسیدگی کند و با او ترش رویی نکند» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۵۱۲).

پژوهش ها نشان می دهد: زنان برخلاف مردان - که بیشتر تمایل دارند به اشیای بی جان و بی حرکت نگاه کنند - در زمان برقراری ارتباط، بیشتر به صورت و بخصوص به چشمان طرف مقابل نگاه می کنند (گروهی از نویسندگان، ۱۳۹۰، ص ۸۲). همچنین زنان در رمزگشایی ارتباطات غیرکلامی، گرفتن و درک تغییرهای خیلی ظریف در تن صدا یا بیان چهره ای یا قضاوت در مورد شخصیت فرد، بهتر از مردان عمل می کنند (همان، ص ۸۰).

البته این بیان به این معنا نیست که مردان نیاز به دیدن روی

صادق علیه السلام فرمود: هنگامی که آیه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾ نازل شد، مردی از مسلمانان نشست و گریه کرد و گفت: من از حفظ خود ناتوانم، اکنون مسئولیت خانواده‌ام نیز بر عهده‌ام نهاده شد. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: برای تو همین کافی است که به آنچه خودت را بدان فرمان می‌دهی، آنان را نیز فرمان دهی و از آنچه که خودت را نهی می‌کنی، آنان را نیز نهی کنی (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۶۲). علامه مجلسی، این آیه را این‌گونه تفسیر می‌کند: خودت را با صبر بر انجام طاعات و ترک گناهان و شهوات، و خانواده‌ات را با دعوت به طاعت پروردگار و آموزش واجبات و نهی از زشتی‌ها و برانگیختن بر خوبی‌ها از آتش عذاب حفظ نما (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۷۱، ص ۸۷). البته باید توجه داشت که در این کار، یعنی حفظ خانواده از عذاب ابدی، نباید فراتر از امر و نهی زبانی رفت؛ چراکه همسر بیش از این نسبت به همسر خود وظیفه‌ای ندارد (محمدی ری‌شهری، ۱۳۹۰، ص ۲۴۹-۲۵۵).

تشکر و سپاس‌گزاری از مرد

«اگر سپاس‌گزار باشید، نعمت شما را می‌افزاییم و اگر ناسپاسی کنید، عذاب خدا سخت است» (نساء: ۱۴۷). تشکر و سپاس‌گزاری رفتاری است که موجب بقا و افزایش نعمت و تقویت محبت و سعادت انسان می‌گردد (حسین‌زاده، ۱۳۹۰، ص ۲۰۹-۲۱۰)، به گونه‌ای که این مسئله در رابطه با زندگی زناشویی در روایات مورد تأکید قرار گرفته است. امیرالمؤمنین علی علیه السلام یکی از صفات پسندیده زن را سپاس‌گزار بودن او دانسته و به مردان توصیه می‌نماید هنگامی که قصد ازدواج دارند، چنین همسری از خدا طلب نمایند: «بار خدایا! همسری روزی من گردان که صالح، زایا، بسیار سپاس‌گزار، ... باشد

بشاش و گشاده و محبت‌آمیز همسر ندارند؛ چراکه به هر حال، روی خوش و گشاده یکی از عوامل ایجاد آرامش و محبت در خانواده است. امام باقر علیه السلام در این‌باره می‌فرماید: «گشاده‌رویی سبب جلب محبت و قرب خداست و ترش‌رویی سبب جلب بغض و کینه و دوری از خدا» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۸، ص ۴۵۳).

پند و موعظه دادن زن

یکی از مسئولیت‌هایی که بر عهده زوج قرار دارد، این است که علاوه بر حفظ و نجات خود و آماده شدن برای زندگی ابدی، خانواده خود را نیز در این مسیر قرار دهد. آری، این مسئولیت عظیم بر عهده سرپرست خانواده است که اهل بیت خود را با سوق دادن به توحید، ایمان به قیامت، ترساندن از عذاب الهی، آراستن به تقوا، مؤدب نمودن آنان به آداب و اخلاق اسلامی، و ایجاد زمینه رشد و کمال و تربیت و تعلیم، از عذاب روز قیامت حفظ کند (انصاریان، ۱۳۸۰، ص ۳۵۴).

قرآن کریم صریحاً دستور به این رفتار می‌دهد: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾ (تحریم: ۶)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خود و خانواده خود را از آتش حفظ نمایید. در آیه‌ای دیگر می‌فرماید: ﴿وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا﴾ (طه: ۱۳۲)؛ خانواده خود را به خواندن نماز فرمان ده و خودت نیز بر آن پافشاری کن.

اما در چگونگی حفظ خود و خانواده، در روایات این‌گونه آمده است: آنان را به آنچه خدا دوست می‌دارد و به آن فرمان داده بخوانید و از آنچه خدا ناخوش می‌دارد و از آن نهی فرموده نهی کنید، به آنان علم و ادب بیاموزید، خوبی‌ها را بیاموزید، آنان را امر به معروف و نهی از منکر کنید (محمدی ری‌شهری، ۱۳۹۰، ص ۲۴۹-۲۵۵). امام

خاطر آخرت است، پس خدا بر غمت بیفزاید. رسول خدا به او فرمودند: همانا خدا کارگزارانی دارد و همسرت از کارگزاران خداست و برایش نصف اجر شهید است (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۳۹۰).

سرپرستی مرد، اطاعت زن

خانواده یک جامعه کوچک است و همان‌گونه که جامعه، نیاز به حکومت و مدیریت دارد و بدون آن، زندگی اجتماعی به هرج و مرج و آشفتگی کشانیده می‌شود، خانواده نیز بی‌نیاز از حاکمیت و ولایت نیست (بهشتی، ۱۳۷۷، ص ۲۷۳). کما اینکه امیرالمؤمنین علی علیه السلام می‌فرماید: «مردم به زمامداری نیک یا بد نیازمندند» (نهج البلاغه، ۱۳۷۹، خ ۴۰، ص ۹۳). از سوی دیگر، اگر چیزی را بتوان به انسان و سایر حیوانات تعمیم داد، این است که تمام «مخلوقات مستعد یادگیری» مجبور به سازمان‌دهی‌اند. سازمان‌یافته بودن یعنی: تبعیت از شیوه‌های الگویافته و تکراری رفتار و قرار گرفتن در یک سلسله‌مراتب. موجوداتی که خود را سازمان می‌دهند در واقع، پایگاه، یا قدرت یا مراتبی تشکیل می‌دهند که در آن، هر موجودی در سلسله‌مراتب جایی دارد، به گونه‌ای که یکی، فوق او و دیگری، دون او قرار می‌گیرد. وجود مطلق سلسله‌مراتب اجتناب‌ناپذیر است؛ زیرا سازمان ماهیتاً سلسله‌مراتبی است (هی لی، ۱۳۸۸، ص ۱۷۳-۱۷۴).

در دین مقدس اسلام نیز منابعی وجود دارد که حاکی از خواست وجود سلسله‌مراتب قدرت در خانواده می‌باشد. آیه ۳۴ سوره «نساء» به این مسئله اشاره نموده است. در بخش ابتدایی این آیه، خداوند کریم سرپرستی مردان بر زنان را مطرح کرده و تفاوت‌های ذاتی و اکتسابی زن و مرد را به‌عنوان دلیل آن ذکر کرده است: «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا

به‌گونه‌ای که اگر به او نیکی کردم سپاس‌گزاری نماید» (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۱۰۰، ص ۲۶۸).

یکی از رفتارهای مناسب زنان، سپاس‌گزاری و قدردانی در خانواده است (سالاری‌فر، ۱۳۸۸، ص ۱۲۴) که مردان را نسبت به خانواده حساس کرده و نظرشان را به خانواده جلب می‌کند. بنابراین، لازم است خانم‌ها از آقایان قدردانی کنند؛ چراکه ناسپاسی، مردان را نسبت به خانواده بی‌اهمیت کرده (گری، ۱۳۷۶، ص ۱۷۹) و پیامدهای نامطلوبی در خانواده و به‌ویژه برای خود زن بر جای می‌گذارد (سالاری‌فر، ۱۳۸۸، ص ۱۲۴).

البته قدردانی و سپاس‌گزاری یک رفتار مطلوب و پسندیده است، به‌گونه‌ای که زن و شوهر باید قدردان عملکرد مناسب یکدیگر باشند و این رفتار اختصاص به زنان ندارد، بلکه مرد نیز باید از تلاش‌های همسر خود در خانواده با گفتار نیکو قدردانی کند که این امر افزون بر تشویق زن، صمیمیت بین آنها را افزایش می‌دهد (همان).

بدرقه و استقبال از مرد

یکی از رفتارهایی که برای مردان بسیار مطلوب و رضایت‌بخش است، استقبال و بدرقه شدن توسط همسر می‌باشد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «حق مرد بر زن این است که هنگام ورود، تا در خانه استقبالش کند و خوش‌آمد بگوید. این رفتار زن، بسیار پسندیده بوده و نشان از درک و شعور بالای زن و جایگاه بلند او در نزد خدای کریم دارد» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۲۵۴). در روایات آمده است که مردی نزد رسول خدا آمد و عرض کرد: همسری دارم که هنگام ورود به خانه به استقبال می‌آید و هنگام خروج از خانه بدرقه‌ام می‌کند و هنگامی که مرا غمگین می‌بیند می‌گوید: اگر غمت به خاطر روزی است، که خدا آن را به عهده گرفته است و اگر غمت به

بودن و مهرورزی دارند (گروهی از نویسندگان، ۱۳۹۰، ص ۳۲). حالت تسلیم‌پذیری زنان در برابر مردان ناشی از درک و توجه آنان نسبت به قدرت مردانه است، که به طور طبیعی مردان از آن بهره‌مندند (مصباح و دیگران، ۱۳۷۴، ص ۱۰۳۵) و ضعف فیزیکی زن، روان مناسب با خود را می‌طلبد؛ از این رو، تسلیم شدن زن و سلطه‌پذیری او از روی ناچاری نیست، بلکه روان زن به وابستگی گرایش دارد (لطف‌آبادی، ۱۳۸۱، ص ۱۲۹؛ گری، ۱۳۷۶، ص ۶۰). اما در مقابل مردها بیشتر استقلال طلب، سلطه‌جو و پرخاشگر هستند و نیز رقابت، مقاومت و سرکشی فزون‌تری دارند (بر ، ۱۳۷۲، ج ۱، ص ۳۱۴-۳۱۸).

بنابراین، چنین تفاوتی در پیشبرد اهداف زندگی مشترک بسیار مؤثر بوده و حاصل این تعامل، رشد و تعالی زوجین و گرمی کانون خانواده خواهد بود؛ چراکه مسئولیت سرپرستی خانواده که براساس ویژگی‌های ذاتی مرد، به عهده او گذاشته شده است، زمانی به نحو احسن به عمل در خواهد آمد که زن با درایت، این نقش مرد را پذیرفته و مرد را در هدایت کشتی گران‌بهای زندگی اطاعت و حمایت نماید. تجربه نیز ثابت کرده که اگر نظر مرد تأمین شود، سعی می‌کند تمامی تلاش‌های خود را به خانواده اختصاص دهد و تمامی محبت‌ها و عاطفه خود را بر کانون خانواده متمرکز نماید، که این امر در مجموع، استحکام بنیان خانواده و مصونیت از ناهنجاری‌های اجتماعی و خانوادگی را در پی خواهد داشت (پناهی، ۱۳۹۰، ص ۷۴).

بنابراین، سرپرستی خانواده توسط مرد، مسئولیت بزرگی بر دوش او خواهد گذاشت که بدون پذیرش و همکاری زن انجام نخواهد گرفت. از این رو، لسان روایات در این زمینه، زبان تشکر و قدردانی مرد از زن است: «قَالَ

أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ» این موضوع در روایات معصومان عليهم‌السلام پیگیری شده و بر سرپرستی مردان و اطاعت زنان تأکید شده است. پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در پاسخ زنی که از حق شوهر بر زن سؤال کرده بود فرمودند: «زن باید از مرد اطاعت کند و عصیان نکند» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۵۰۷). همچنین روایات در توصیف بهترین زنان، این ویژگی (اطاعت زن از شوهر) را مکرراً و با بیان‌های گوناگون مطرح کرده‌اند (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۳۸۹؛ حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۶، ص ۲۸۱). اما این به معنای بی‌مسئولیتی زن در خانواده نمی‌باشد، بلکه طبق آنچه که پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمودند، زن نگهبان خانواده شوهر و فرزندان اوست و او در این نگهبانی مسئول است (جوادی آملی، ۱۳۹۱، ص ۲۶۱) و به بیان دیگر، زن مدیر داخلی خانه و خانواده است.

همان‌گونه که در مقدمه بیان شد، دستورات دین در تعیین وظایف و نقش‌های زوجین در تعامل با یکدیگر، بر پایه تفاوت‌های جنسیتی بوده و ویژگی‌های فطری آنها در این دستورات لحاظ گردیده است و اکنون با پیشرفت علمی مانند فیزیولوژی و روان‌شناسی و آشکار شدن برخی از تفاوت‌های جنسیتی، تا حدی می‌توان به حکمت و فلسفه این تفاوت نقش و وظایف پی برد.

یکی از ویژگی‌هایی که می‌توان نمونه‌اش را به دو گونه متفاوت از یکدیگر در مرد و زن یافت، حالت تسلیم‌پذیری نسبت به یکدیگر است. پژوهش‌ها نشان می‌دهد: زنان به اصولی همچون نظافت، ادب و وقار، جدیت و اطاعت پایبند هستند، در اوصافی مانند ابراز محبت و همدردی، مشارکت اجتماعی، دگرخواهی، نجابت و صمیمیت، بر مردان برتری دارند (بر ، ۱۳۷۲، ج ۱، ص ۳۱۴-۳۱۸) و در مجموع، زنان تمایل به داشتن نمره‌های بالاتر در مطیع

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا اسْتَفَادَ امْرُؤٌ مُسْلِمٌ فَايْدَةً بَعْدَ الْإِسْلَامِ أَفْضَلَ مِنْ زَوْجَةٍ مُسْلِمَةٍ تَسْرُهُ إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا وَ تُطِيعُهُ إِذَا أَمَرَهَا وَ تَحْفَظُهُ إِذَا غَابَ عَنْهَا فِي نَفْسِهَا وَ مَالِهِ» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۳۲۸؛ صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۳۸۹). در این روایت و امثال آن، پیامبر بزرگوار، به مردان گوشزد می‌کند که بعد از پذیرش اسلام، برای مرد سودی بالاتر از یک همسر مسلمان که از او اطاعت می‌کند وجود ندارد، و در حقیقت، مرد را به قدردانی، احترام و پاسداشت این نعمت گران بها متذکر می‌گردد.

ایجاد لذت برای یکدیگر

از جمله اهداف ازدواج، تأمین نیاز جنسی زن و مرد می‌باشد. این نیاز، زمانی به صورت کامل برآورده می‌گردد که زوجین در مقابل یکدیگر رفتارهای مطلوب داشته و آمادگی لازم را در خود ایجاد نمایند. بخشی از این آمادگی، رعایت بهداشت و آراستگی ظاهری می‌باشد. زنی خدمت رسول خدا رسید و عرض کرد: یا رسول الله! حق شوهر بر زن چیست؟ حضرت فرمودند: «بر زن است که عطر استعمال نماید و بهترین لباس‌ها را بپوشد و خودش را صبح و شب به شوهرش عرضه نماید» (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۰، ص ۱۵۹). همچنین آن حضرت در جمع اصحاب فرمودند: آیا خبر بدهم به شما از بهترین زنانان؟ گفتند: بله ای رسول خدا. سپس حضرت فرمودند: «بهترین زنان شما کسی است که در مقابل شوهرش با زینت ظاهر می‌گردد» (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۳۹۰). نتیجه این آمادگی و آراستگی زن، حفظ شوهر از چشم چرانی و تنوع‌طلبی جنسی، حتی به صورت مشروع می‌باشد (انصاریان، ۱۳۸۰، ص ۳۷۸). مردان نیز همانند زنان باید خود را برای همسر آراسته و آماده نمایند. امام صادق علیه السلام فرمودند: این فرمایش

پیامبر خدا «لِيَتَّهَيَا أَحَدُكُمْ لِزَوْجَتِهِ كَمَا تَتَّهَيَا زَوْجَتُهُ لَهُ» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۲۹۷) که مردان باید آماده شوند برای زنانشان، همچنان که زنان برای مردانشان آماده می‌شوند، به معنای رعایت بهداشت و نظافت است. نتیجه آراستگی و آمادگی مرد، حفظ عفت و حیای زن است. حسن بن جهم می‌گوید: ابوالحسن علیه السلام را دیدم که خضاب کرده بود. گفتم: قربانت گردم، خضاب کرده‌اید؟ فرمود: آری، آراسته بودن، از عواملی است که بر پاک دامنی زن می‌افزاید. [برخی] زنان از آن رو ترک پاک دامنی می‌کنند که شوهرانشان آراسته بودن را ترک می‌نمایند. سپس فرمود: آیا تو دوست داری که همسرت را مانند خودت ناآراسته ببینی؟ گفتم: نه. فرمود: او نیز همین‌طور. آن‌گاه افزود: پاکیزگی، خوش‌بو بودن و اصلاح کردن مو از صفات پیامبران است.

اما بخشی دیگر از آمادگی زن و شوهر، در انجام آداب و مقدمات برای هم‌بستری است. از روایات اسلامی این‌گونه استفاده می‌شود که سابق جنسی مرد از حیث کمی، برتر و سابق جنسی زن از حیث کیفی، برتر و قوی‌تر است. همچنین بردباری جنسی زن بیش از مرد، و تحریک‌پذیری جنسی زن و مرد متفاوت است. بر پایه همین تفاوت‌هاست که فقه اسلامی در زمینه ارضای غریزه جنسی حقوق و تکالیف متفاوتی را برای زن و مرد قایل شده است (بستان، ۱۳۸۸، ص ۶۶).

بنابراین، پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار علیهم السلام در این زمینه توصیه‌هایی متفاوت برای مردان و زنان دارند. از آنجاکه مردان برخلاف زنان، تمایل به آمیزش فیزیکی دارند و بیشتر مقاربت‌گرا هستند و آمیزش جنسی را در دخول خلاصه کرده و تمایل زیادی به آن دارند (ریدلی، ۱۳۸۵، ص ۲۵)، ایشان به مردان توصیه می‌کنند که به هیچ وجه عجله نکنند و حتماً پیش از برقراری رابطه جنسی، زن را

آوردن لباس‌ها، لباس حیا را نیز از تن به در آورد (همان، ح ۲) و هر آنچه که شوهر از او می‌خواهد، در اختیارش قرار دهد و هیچ‌گونه منعی نداشته باشد (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۳۹۰).

حل تعارضات زناشویی

زندگی زناشویی در مسیر خود دایم با موانع و مشکلاتی برخورد می‌نماید که هر لحظه ممکن است زن و مرد را در مقابل یکدیگر قرار دهد و معمولاً این اتفاق در غالب زندگی‌ها رخ می‌دهد. راهکارهای ارائه‌شده از سوی دین اسلام برای رفع چنین تقابلی، کاملاً منطبق بر ویژگی‌های شخصیتی و روان‌شناختی زن و مرد می‌باشد. امام صادق علیه السلام فرمود: «بهترین زنان شما زنی است که اگر خودش غضب کرد یا همسرش بر او غضب کرد، به همسرش بگوید: دست من در دست توست، خواب به چشمان من نمی‌رود، تا اینکه از من راضی شوی» (همان، ص ۳۸۹).

تحقیقات نشان می‌دهد: اخلاق زنان بیشتر جنبه از خودگذشتگی دارد و اخلاق مردان بر مبنای عدالت شکل می‌گیرد (لطف‌آبادی، ۱۳۸۱، ص ۱۵۲). همچنین تحقیقات حاکی از آن است که زنان در وجوه سازگاری، یعنی مهربانی و بخشودگی و دگرخواهی (پروین و جان، ۱۳۸۱، ص ۲۱۹) نمره‌های بالاتری از مردان دارند (Costa, Terracciano & Crae, 2001, p. 133-222).

بنابراین، زنان غالباً دیگر خواهند و مردان خودخواه؛ یعنی زنان وجود خود را وقف همسر، فرزند و... می‌کنند، درحالی‌که مردها بیشتر در رابطه با دیگران به خود و منافع شخصی توجه می‌کنند (حکیمی و دیگران، ۱۳۸۲، ص ۵۶۹). پس از یک مشاجره میان زن و شوهر، چه زن مقصر باشد و چه مرد، زن و مرد هر دو غمگین و ناراحت بوده و

با معاشقه و ملاحظه آماده نمایند. پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «سه چیز از جفا و ظلم است... و اینکه مرد پیش از آماده‌سازی همسرش، با او نزدیکی کند» (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۰، ص ۱۱۹)؛ چراکه زن برخلاف مرد، برای آمیزش نیازمند عوامل روانی، احساسی، ذهنی و فیزیکی است (حکیمی و دیگران، ۱۳۸۲، ص ۶۷). زن مسائل عاطفی و احساسی را بر مسائل جنسی مقدم می‌دارد و دوست دارد ارتباط جنسی با نوازش و اظهار علاقه شروع گردد و در آخر به آمیزش جنسی ختم گردد (ریدلی، ۱۳۸۵، ص ۲۵). بنابراین، پیش‌نوازی در تعامل جنسی همسران آن قدر مهم و باارزش است که امام صادق علیه السلام در این باره می‌فرماید: «علی‌رغم عدم حضور ملائکه در هر زمان و مکانی، هنگامی که مرد همسرش را برای رابطه جنسی آماده می‌سازد، ملائکه در نزد آنان حاضر می‌شوند» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۵۵۵؛ حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۰، ص ۱۱۹). در پایان مقاربت نیز، که شهوت مرد به سرعت فروکش می‌کند، زن همچنان احتیاج به حضور و نوازش مرد دارد (آنجلیس، ۱۳۹۰، ص ۳۱۲-۳۲۴). از دیگر توصیه‌های پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به مرد این است: «إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْتِيَ أَهْلَهُ فَلَا يَعْجَلْهَا» (همان، ج ۵، ص ۵۶۷)؛ یعنی حتی پس از ارگاسم، مهرورزی را ادامه دهد و زودتر از همسرش از جای برنخیزد (محمدی ری‌شهری، ۱۳۹۰، ص ۳۳۷).

از سوی دیگر، پیامبر و ائمه اطهار علیهم السلام توصیه‌هایی نیز برای زنان فرموده‌اند؛ از جمله اینکه پیامبر در توصیف زنان برتر امت فرمودند: بهترین زنان، زنی است که در مقابل دیگران عقیف و پوشیده باشد و در مقابل شوهر پرشهوته (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۳۲۵)، به گونه‌ای که هنگام خلوت کردن با شوهر، همزمان با از تن به در

جبرئیل به من خبر داد و همواره به رعایت زنان توصیه کرد تا آنجا که به نظرم رسید برای شوهر روا نباشد که به زن خود "اف" بگوید» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۴، ص ۲۵۳). همچنین آن حضرت می‌فرماید: «سه چیز است که صفای زندگی را می‌برد: سلطان جائز، همسایه بد و زن بدزبان» (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۷۵، ص ۲۳۲).

صبر بر آزار و اذیت همسر

علی‌رغم رعایت تمامی دستورات دین و توصیه‌های متخصصان برای کاهش تنش در خانواده، زن و مرد تحت تأثیر عواملی درونی و یا بیرونی، آمادگی برای انجام رفتارهای ناصواب و خشن را دارا می‌باشند و تلاطم دریای زندگی هر لحظه ممکن است زن یا مرد را نیز متلاطم نموده و از این طریق، موجبات یک برخورد دو جانبه و درگیری را فراهم نماید. رفتارهای نامناسب یکی از همسران، ممکن است دیگری را به واکنش وادارد که در این موقعیت، تحمل و بردباری او در حل مشکل و پیش‌گیری از اختلاف بسیار مؤثر است. در غیر این صورت، ممکن است فرد با واکنش سریع و نامناسب، رفتاری از خود بروز دهد که پس از دقایقی پشیمان شود (سالاری‌فر، ۱۳۸۸، ص ۱۲۱).

در زنان، نوسان سطح هورمون استروژن در خون در طی ماه، یا موجب نشاط و شادابی و اعتماد به نفس، شور جنسی و احساس خوش‌بختی و تعادل جسمی و روانی می‌گردد و یا موجب بی‌تابی و ناامیدی، عدم احساس رضایت و حالت عصبی می‌شود (روبن، اسکات و جانسون، ۱۳۸۱، ص ۲۸۴). از این رو، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به مردان توصیه به صبر در برابر همسر نموده و فرمودند: «هر مردی به خاطر خدا در برابر بداخلاقی همسرش صبر کند، خداوند متعال برای هر روز و شبی که در برابرش شکیبایی

از شکاف ایجاد شده در رنج هستند، اما این رنج برای زن فراوان‌تر و عمیق‌تر خواهد بود؛ چراکه برای زن طرد شدن دردناک است و زنان از تنهایی می‌ترسند (گری، ۱۳۷۶، ص ۶۰). همچنین زنان، برخلاف مردان در حالت غمگینی و نگرانی، طبعاً تمایل به صحبت کردن (معین‌الاسلام و طیبه، ۱۳۸۰، ص ۱۶۵) برای کاهش تنش داشته و به مقتضای طبع و سرشت خود، نیاز به مهربانی، بخشودگی و پیوندجویی دارند (گروهی از نویسندگان، ۱۳۹۰، ص ۳۳).

در چنین فضایی که ناراحتی زن بیشتر بوده و از سوی دیگر، زن برخلاف مرد و به مقتضای طبع، توان و تمایل بیشتری به پیوندجویی و رفع اختلاف دارد، دین مقدس اسلام به زن توصیه می‌کند که او در رفع اختلاف پیش‌قدم باشد و در حقیقت، این حکم، ارشاد زن به انجام رفتاری مطابق ذات و سرشت اوست که موجب اقناع حس قدرت‌طلبی و سلطه‌گری مرد نیز می‌شود و او را آرام و نرم می‌گرداند؛ اما از سوی دیگر و به‌منظور تسریع در بازسازی فضای خانواده، دین به مرد توصیه می‌کند که اگر زن مرتکب اشتباهی شد، مسئله را شدت و حدت نبخشد و به سرعت او را پذیرفته و رفع اختلاف نماید (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۲، ص ۶۲۱).

بیان زیبا برای همسر

محبت و تمایل زوجین به یکدیگر، یکی از نیازهای زندگی مشترک بوده، زن و مرد باید در جهت حفظ و تداوم آن تلاش نمایند. یکی از عوامل ایجادکننده و تداوم بخش محبت، به کار بردن کلام زیبا در ارتباط زوجین می‌باشد. از این رو، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به زن و مرد توصیه می‌کند که زبان خود را به دقت کنترل نموده و با کلام زیبا و دلنشین با یکدیگر سخن بگویند: «برادرم

افزایش می‌دهد، جنبه ارزشی نداشته و نشان‌دهنده برتری نیست، بلکه ناشی از ویژگی‌های متفاوت جنسیتی می‌باشد.

ب) تعامل رفتاری همسران را می‌توان در چهار نوع رفتار با مصادیق مختلف تعریف نمود:

۱. رفتارهای اختصاصی مرد: تکریم زن، کمک کردن به زن، اظهار محبت به زن، خوش‌رویی با زن، پند و موعظه دادن زن.

۲. رفتارهای اختصاصی زن: سپاس‌گزاری از مرد، بدرقه و استقبال از مرد.

۳. رفتارهای مشترک متفاوت: سرپرستی مرد و اطاعت زن، ایجاد لذت برای یکدیگر، حل تعارضات زناشویی.

۴. رفتارهای مشترک مشابه: بیان زیبا برای همسر، صبر بر آزار و اذیت همسر.

منابع

نهج البلاغه (۱۳۷۹)، ترجمه محمد دشتی، ج ششم، قم، مشرقین.
آنجلس، دی باربارا (۱۳۹۰)، رازهای درباره زنان که هر مردی باید بداند، ترجمه آزاده سخایی‌منش، ج هشتم، تهران، ارمغان گیلار.

ابی‌فراس، ورام بن (بی‌تا)، تنبیه الخواطر و نزهة النواظر (مجموعه ورام)، قم، مکتبه الفقیه.

امینی، ابراهیم (۱۳۸۹)، آیین همسرداری، قم، اندیشه اسلامی.
انصاریان، حسین (۱۳۸۰)، نظام خانواده در اسلام، ج هجدهم، قم، ام ابیها.

برگ، انوکلاين (۱۳۷۲)، روان‌شناسی اجتماعی، ترجمه علی محمد کاردان، چ دوازدهم، تهران، اندیشه.

بستان، حسین (۱۳۸۸)، اسلام و جامعه‌شناسی خانواده، چ چهارم، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

بهشتی، احمد (۱۳۷۷)، خانواده در قرآن، چ دوم، قم، دفتر تبلیغات

می‌کند، همانند ثوابی که به ایوب در قبال گرفتاری‌اش داد، می‌دهد» (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۷۳، ص ۳۶۶).

تحقیقات نشان داده است که مردها همیشه از زن‌ها پرخاشگرتر هستند (مصباح و دیگران، ۱۳۷۴، ص ۱۰۳۳). مردان به دلیل شرایط ویژه اجتماعی معمولاً بیش از زنان دچار تنیدگی می‌شوند. از آن‌رو که مردان در جامعه، متحمل سختی‌ها و فشارهای بسیاری می‌شوند، میزان تحریک‌پذیری و پرخاشگری آنها بالاست. افزون بر این، وضعیت هورمونی خاص مردان زمینه بروز برخی رفتارها از جمله برتری‌طلبی و پرخاشگری را در آنها فراهم می‌کند (سالاری‌فر، ۱۳۸۸، ص ۷۶). در همین ارتباط است که امیرالمؤمنین علیه السلام فرمودند: «خداوند جهاد را بر مردان و زنان واجب کرده است، جهاد مرد، بخشیدن مال و جان خویش است تا آنکه در راه خدا کشته شود، و جهاد زن این است که در برابر آزار و اذیت شوهرش و غیرت او صبر کند» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۹؛ صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۴۳۹؛ طوسی، ۱۳۶۵، ج ۶، ص ۱۲۷).

نتیجه‌گیری

در تعامل رفتاری همسران، مجموعه‌ای از رفتارهای اختصاصی، مشترک، مشابه یا متفاوت زن و شوهر و برگرفته از دین مقدس اسلام است. این مجموعه، سبب افزایش مهر و محبت میان زوجین، تحکیم و گرمی کانون خانواده بوده و در نهایت، موجب تعالی و رشد، پایداری و تداوم زندگی مشترک می‌گردد.

پژوهش حاضر پس از بررسی آیات و روایات، به نتایج ذیل دست یافته است:

الف) وظایف و نقش‌های زن و شوهر که در برخی از موارد گستره اختیارات یا مسئولیت یکی از زوجین را

- اسلامی. تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- پروین، لاورسن و الیور پی جان (۱۳۸۱)، **شخصیت: نظریه و پژوهش**، ترجمه محمدجعفر جوادی و پروین کدیور، تهران، آبیژ.
- پناهی، علی احمد (۱۳۹۰)، **همسر داری**، قم، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۸)، **زن در آینه جلال و جمال**، چ پنجم، قم، اسراء.
- (۱۳۹۱)، **مفاتیح الحیاة**، چ پانزدهم، قم، اسراء.
- حرعاملی، محمدبن حسن (۱۴۰۹ق)، **وسائل الشیعة**، قم، مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام.
- حسین زاده، علی (۱۳۹۰)، **همسران سازگار راهکارهای سازگاری**، چ یازدهم، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رضی‌الله‌تعالی‌عنه.
- حکیمی، محمد و دیگران (۱۳۸۲)، **کتاب زن**، تهران، بهار.
- حیدری، مجتبی (۱۳۸۵)، **دینداری و رضامندی خانوادگی**، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رضی‌الله‌تعالی‌عنه.
- روبن، دیوید، رایلی اسکات و جرج اریک جانتسون (۱۳۸۱)، **دانستنی‌های زناشویی**، ترجمه کیومرث دانشور، چ ششم، تهران، کوشش.
- ریدلی، جین (۱۳۸۵)، **تفاوت‌های جنسی زن و مرد**، ترجمه بهزاد رحمتی، تهران، توانا.
- سالاری فر، محمدرضا (۱۳۸۸)، **خانواده در نگرش اسلام و روان‌شناسی**، چ پنجم، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- شعیری، محمدبن محمدبن حیدر (۱۳۶۳)، **جامع‌الاصیبار**، قم، شریف رضی.
- صدوق، محمدبن علی (۱۴۱۳ق)، **من لا یحضره الفقیه**، قم، جامعه مدرسین.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۱۲ق)، **مکارم الاخلاق**، چ چهارم، قم، شریف رضی.
- طوسی، محمدبن حسن (۱۳۶۵)، **تهذیب الاحکام**، چ چهارم، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۶۵)، **الکافی**، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- گروهی از نویسندگان (۱۳۹۰)، **جنسیت از منظر دین و روان‌شناسی (مجموعه مقالات)**، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رضی‌الله‌تعالی‌عنه.
- گری، جان (۱۳۷۶)، **مردان مریخی زنان ونوسی**، تهران، همشهری.
- لطف‌آبادی، حسین (۱۳۸۱)، **روان‌شناسی رشد، نوجوانی، جوانی و بزرگسالی**، چ چهارم، تهران، سمت.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۴ق)، **بحار الانوار**، بیروت، مؤسسه الوفا.
- محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۹۰)، **تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث**، چ سوم، قم، دارالحدیث.
- مصباح، علی و دیگران (۱۳۷۴)، **روان‌شناسی رشد با نگرش به منابع اسلامی**، تهران، سمت.
- معین‌الاسلام، مریم و ناهید طیبی (۱۳۸۰)، **روان‌شناسی زن در نهج‌البلاغه**، قم، عطر سعادت.
- مینوچین، سالوادور (۱۳۹۰)، **خانواده و خانواده‌درمانی**، ترجمه باقر ثنایی، چ هشتم، تهران، امیرکبیر.
- نوری، میرزا حسین (۱۴۰۸ق)، **مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل**، قم، مؤسسه آل‌البیت لاحیاء التراث.
- هی لی، جی (۱۳۸۸)، **روان‌درمانی خانواده**، ترجمه باقر ثنایی، چ یازدهم، تهران، امیرکبیر.
- Costa, P.T., Terracciano, A., R. Mc Crae (2001), "Gender Differences in Personality traits Across Cultures: Robust and Surprising Findings", *Journal of Personality and Social Psychology*, 81 (2), p. 222-231.
- Kendall, Diana (1999), *Sociology in Our Times*, Belmont, CA, Wadsworth Publishing Company.